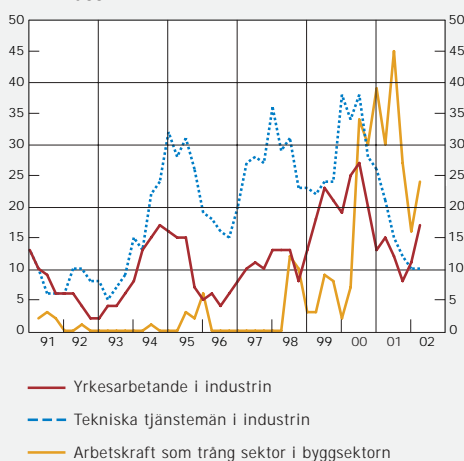
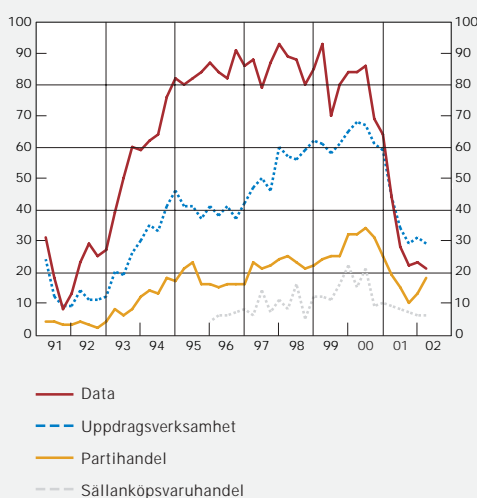

Diagram R19. Bristsituationen inom industrin och byggsektorn.

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram R20. Bristsituationen inom den privata tjänstesektorn.

Källa: Konjunkturinstitutet.

BRIST OCH MATCHNINGSPROBLEM PÅ ARBETSMARKNADEN?

Trots avmattningen i ekonomin är arbetsmarknadsläget relativt stramt. I augusti månad uppgick den öppna arbetslösheten till 4,1 procent. Detta väcker frågor om hur mycket lediga resurser som finns att tillgå och hur väl matchningen mellan arbetssökande och lediga arbetstillfällen fungerar. Ur ett penningpolitiskt perspektiv är dessa frågor viktiga bl.a. eftersom rekryterings-svårigheter kan medföra en inflationsdrivande löneökningstakt när konjunkturläget förbättras.

BRISTSITUATIONEN PÅ ARBETSMARKNADEN - IDAG OCH I FRAMTIDEN

Konjunkturinstitutets (KI) kvartalsbarometer visar att bristen på arbetskraft inom industrin i dagsläget är på en förhållandevis låg nivå. Under senare tid har dock vissa bristtal uppvisat en svagt uppåtgående tendens (se diagram R19).

Bristen på arbetskraft inom byggsektorn har, enligt KI, minskat betydligt under 2001 och inledningen av innevarande år. I AMS intervjuundersökning under våren 2002 uppgav dock vart fjärde företag i byggsektorn att de hade rekryterings-svårigheter.¹⁰

KI:s kvartalsbarometer visar också att bristtalen under fjolåret föll inom flertalet tjänstenärings (se diagram R20). SCB:s arbetskraftsbarometer för 2001 visar dock att det råder brist på yrkeserfaren arbetskraft med utbildning inom det tekniska och naturvetenskapliga området.¹¹ Bristen kan tillta på sikt.¹²

KI:s senaste barometer för den offentliga sektorn indikerar att det råder brist på personal inom skolan, barn- och äldreomsorgen samt inom sjukvården. Det rådande underskottet på läkare, sjuksköterskor och omvårdnadspersonal riskerar, enligt Landstingsförbundet,

10 Israelsson, T., T. Strannefors och H. Tydén (2002), "Arbetsmarknadsutsikterna för 2002 och 2003", Ura 2002:4, AMS.

11 I SCB:s arbetskraftsbarometer, som är en årlig enkätundersökning bland ett urval arbetsgivare, tillfrågas arbetsgivare om hur de bedömer tillgången på sökanden med en viss utbildning samt hur antalet anställda förväntas förändras.

12 Se SCB, (2002), *Trender och prognoser 2002 – Befolkningen, utbildningen, arbetsmarknaden med sikte på år 2020*.

att tillta fram till 2010.¹³ Även bristen på bl.a. lärare väntas öka på sikt.¹⁴

Den demografiska utvecklingen i kombinationen med ett stort antal ersättningsrekryteringar, främst till följd av åldersavgångar, medför att delar av den offentliga sektorn kommer att behöva anställa ett stort antal nya medarbetare framöver.¹⁵ Men även faktorer som exempelvis den framtida sjukfrånvaroutvecklingen kommer att ha betydelse.

FÖRSÄMRAD MATCHNINGSPROCESS UNDER 1990-TALET?

Det stora framtida rekryteringsbehovet inom framför allt den offentliga sektorn kan eventuellt mildras av en väl fungerande process som parar ihop lediga platser och arbetslösa. Att det kan råda brist på arbetskraft samtidigt som en relativt stor andel av arbetskraften är utan jobb beror bl.a. på att matchningsprocessen inte är friktionslös. Ett vanligt sätt att illustrera effektiviteten i denna process är att grafiskt visa sambandet mellan arbetslöshet och vakanser, ett samband som brukar benämnas Beveridgekurvan.

Grundtanken är att en ökning av antalet vakanser medför att antalet anställningar ökar och antalet arbetslösa minskar. Läget på Beveridgekurvan kan användas för att tolka effektiviteten i matchningsprocessen. Ju effektivare matchningen av ett givet antal vakanser och arbetslösa är desto snabbare är utflödet ur arbetslösheten och desto närmare origo ligger kurvan i ett diagram.¹⁶ Beveridgekurvan kan också användas för att tolka förändringar av arbetslöshet och vakanser. Om arbetslösheten ökar samtidigt som vakanstalen minskar

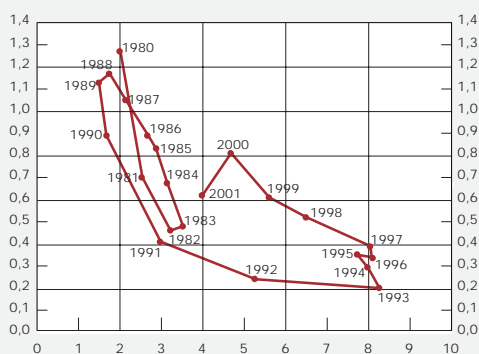
13 Det totala arbetsmarknadsbehovet av exempelvis omvårdnadsutbildad personal beräknas uppgå till ca 18 000 personer per år, och det motsvaras inte av utbildningskvoterna från omvårdnadsprogrammen inom gymnasieskolan samt vuxenutbildningen (på sammanlagt 7 000 personer per år). Se Landstingsförbundet (2001), *Det finns alltid behov av en till, men... Prognos 2001-2010. Rekryteringsbehov och tillgång*.

14 Det samlade rekryteringsbehovet inom barnomsorgen, förskolan och skolan beräknas uppgå till drygt 225 000 personer under perioden 2000-2010. Störst bedöms rekryteringsbehoven av lärare vara. Se Svenska Kommunförbundet (2001), *Personalen i fokus 2000*.

15 Perioden fram t.o.m. 2015 kommer att innebära stora pensionsavgångar på den svenska arbetsmarknaden. Inom de offentliga tjänsterna väntas 47 procent av de sysselsatta 2001 att lämna arbetsmarknaden fram till 2015. Motsvarande siffra är för industrin 37 procent, byggsektorn 44 procent och de privata tjänsterna 35 procent. Se Johnreden, A.-C. och C. Wallin (2002), "Den framtida personalförsörjningen. Tre scenarier fram till 2015", underlag framlagt vid AMS seminarium *Arbetskraftsförsörjningen – klarar svenskt näringsliv den stora generationsväxlingen?* Almedalen 2002-07-11.

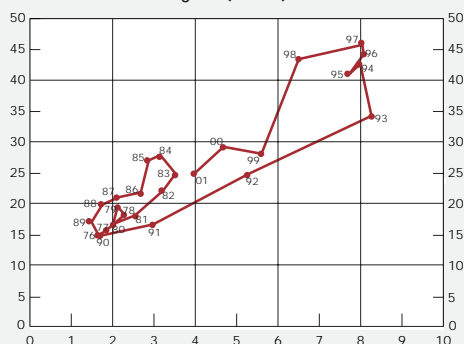
16 För en utförlig beskrivning av Beveridgekurvan och matchningsprocessen, se exempelvis Björklund, A., m.fl., *Arbetsmarknaden*, SNS Förlag 2000.

Diagram R21. Vakanser (y-axel) och öppen arbetslöshet (x-axel) i procent av arbetskraften 1980-2001.

Källor: Kvarstående lediga platser (vakanser) från AMS, arbetslöshet och arbetskraft från SCB.

Diagram R22. Andel långtidsarbetslösa (y-axel) och arbetslöshetsgrad (x-axel) 1976-2001.

Källa: SCB.

är detta en rörelse *utmed* Beveridgekurvan och kan tolkas som en konjunkturmässigt minskad efterfrågan på arbetskraft. Strukturella förändringar på arbetsmarknaden kan däremot *skifta* hela kurvan där t.ex. en ökning av både arbetslöshet och vakanser tyder på en försämrad effektivitet i matchningsprocessen.

Diagram R21 illustrerar den svenska Beveridgekurvan för perioden 1980-2001. En enkel grafisk analys av diagrammet visar att det långsiktiga sambandet mellan vakanser och öppen arbetslöshet är anmärkningsvärt stabilt under 1980-talet.¹⁷ Konjunktursvängningarna märks som rörelser upp och ned längs kurvan med fallande vakanstal samt växande arbetslöshet i lågkonjunkturer och vice versa under högkonjunkturer. I samband med 1990-talskrisen är dock utvecklingen mer dramatisk. Mellan 1991 och 1995 ökade arbetslöshetsgraden med nästan 5 procentenheter samtidigt som vakanstal var i stort sett oförändrad. Det kan tolkas som att effektiviteten i matchningen av arbetslösa och vakanser försämrades. Denna tolkning får också visst stöd av utvecklingen sedan dess. Från mitten på 1990-talet har det skett en rörelse längs med kurvan upp mot det långsiktiga samband som rådde på 1980-talet, men arbetslöshetsgraden tenderar nu att ligga på en högre nivå vid motsvarande vakanstal. Det finns dock en antydning till ett skift inåt av kurvan mellan 2000 och 2001.¹⁸

En faktor som kan förorsaka skift i Beveridgekurvan är förändringar av långtidsarbetslösheten.¹⁹ Långa arbetslöshetstider kan försämra motivationen att söka jobb och innebära en stigmatisering av den arbetsökande. Diagram R22 visar sambandet mellan andelen långtidsarbetslösa och arbetslöshetsgraden under perioden 1976-2001.²⁰ Den konjunkturrella dynamiken framträder tydligt som cykliska rörelser upp och ned under 1970- och 1980-talet. Den stora ökningen av arbetslösheten i början av 1990-talet återspeglas också i

17 Vakanser definieras som kvarstående lediga platser. Notera att de registrerade vakanserna motsvarar ungefär 30 procent av samtliga vakanser enligt uppskattningar av AMS.

18 Denna tolkning ligger i linje med skattningar av den strukturella arbetslösheten i t.ex. Lindblad, H. och P. Sellin, P (2002), "Equilibrium Rate of Unemployment and Real Exchange Rate, an Unobserved Components System Approach", kommande i Sveriges Riksbank Working Paper Series.

19 Andra faktorer som kan påverka matchningsprocessen är exempelvis förändringar i den geografiska eller yrkesmässiga rörligheten, den demografiska sammansättningen av de arbetsökande eller regelverket kring t.ex. arbetslöshetsersättningen.

20 De långtidsarbetslösa är definierade som arbetslösa med en arbetslöshetsperiod på minst sex månader.

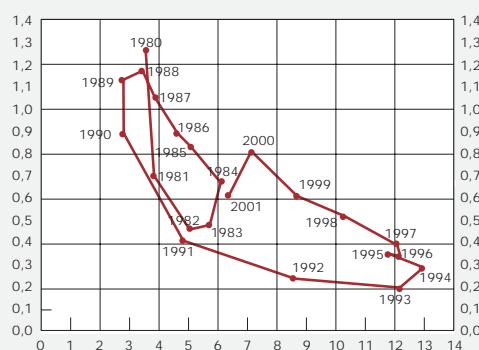
att andelen långtidsarbetslösa ökade från ungefär 15 procent till 43 procent mellan 1990 och 1994. Efter 1997 vände emellertid trenden och andelen långtidsarbetslösa har sedan dess sjunkit ner mot 1980-talets nivå.

Andelen långtidsarbetslösa, liksom arbetslöshetsgraden generellt, påverkas bl.a. av omfattningen av de arbetsmarknadspolitiska programmen.²¹ För att ta hänsyn till detta kan analysen modifieras så att även personer i åtgärder betraktas som arbetssökande. Diagram R23 illustrerar en reviderad Beveridgekurva, där vakansgraden relaterats till graden av öppet arbetslösa plus deltagare i arbetsmarknadspolitiska program. Kurvan är mycket lik den i diagram R21, men skiljer sig åt vad gäller utvecklingen i början på 2000-talet. Vid en given vakansgrad ligger arbetslöshetsgraden, i den reviderade Beveridgekurvan, i princip på samma nivå idag som under 1980-talet, vilket gör det svårt att tala om något mer tydligt skift utåt av denna kurva.²² En intressant fråga i detta sammanhang är om matchningsbilden hade sett sämre ut om sjukfrånvaron inte ökat lika dramatiskt de senaste åren. Arbetslösa som är sjuka räknas nämligen inte som arbetssökande i statistiken och det finns även en del tecken på att skärpta regelverk i arbetsmarknadspolitiken medfört en överströmning från arbetslöshets- till sjukförsäkringssystemet²³.

Hittills har analysen rört matchningsprocessen för riket. Denna aggregerade Beveridgekurva är dock känslig för utvecklingen på olika delarbetsmarknader. Tidigare undersökningar av matchningsprocessen på disaggregerad nivå har till största delen handlat om regionala skillnader men det är även av intresse att undersöka utvecklingen inom olika branscher, bl.a. för att få en kompletterande bild till den beskrivning av bristsituationen inom olika sektorer som redovisades ovan.

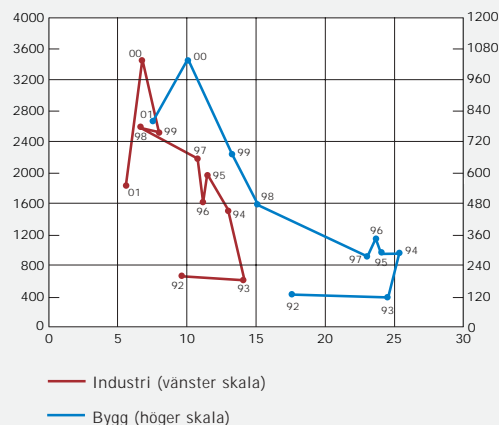
Diagram R24 och R25 illustrerar utvecklingen av Beveridgekurvan inom fyra olika branscher: vård- och omsorg, lärare, industri och byggarbete. Utvecklingen för samtliga studerade branscher liknar den för riket som helhet. Branscherna uppvisar samma dramatiska

Diagram R23. Total arbetslöshet (x-axel) och vakanser (y-axel) i procent av utvidgad arbetskraft 1980-2001.

Källor: Kvarstående lediga platser (vakanser) och deltagare i arbetsmarknadspolitiska program från AMS, öppen arbetslöshet och arbetskraft från SCB.

Diagram R24. Beveridgekurvor för industri och byggbranschen, 1992-2001.

Anm: För industrin används antalet arbetslösa kassamedlemmar i industrikassorna och för byggbranschen antalet arbetslösa kassamedlemmar i byggnadskassorna (dvs. Byggnads och Målarnas).

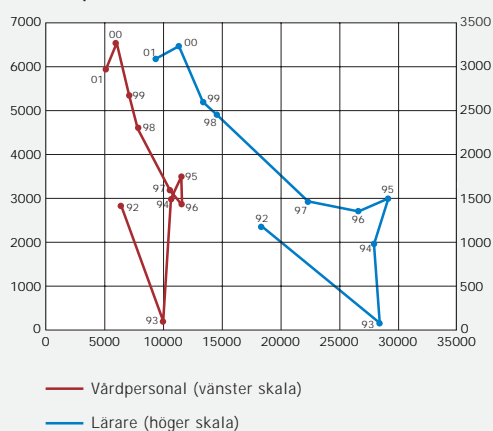
Källa: AMS.

21 Se exempelvis Edin, P.-A. och B. Holmlund (1991), "Unemployment, Vacancies and Labour Market Programmes: Swedish Evidence", i Padoa-Schioppa, F., (red.) *Mismatch and Labour Mobility*, Cambridge University Press 1991.

22 För en fördjupning om sambandet mellan arbetsmarknadspolitiken och matchningsprocessen se exempelvis Calmfors, L., A. Forslund och M. Hemström, "Vad vet vi om den svenska arbetsmarknadspolitikens sysselsättningseffekter?", Rapport 2002:8, Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering, Uppsala universitet.

23 Se Larsson, L., "Sick of being unemployed? Interactions between unemployment and sickness insurance in Sweden", Working Paper 2002:6, Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering, Uppsala universitet.

Diagram R25. Beveridgekurvor för lärare och vårdpersonal, 1992-2001.

Anm: Antalet arbetslösa inom vården definieras som antalet arbetslösa som uppgett att de söker anställning som skötare/vårdare, personlig assistent, undersköterska/sjukvårdsbiträde, sjuksköterska eller läkare. Antalet kvarstående lediga plaster inom vården motsvarar dessa yrkesgrupper. Antalet arbetslösa lärare definieras som antalet arbetslösa som sökt anställning som förskol-, grundskol-, gymnasie- eller högstskollärare. Antalet kvarstående lediga plaster för lärare motsvarar dessa yrkesgrupper.

Källa: AMS.

utveckling under tidigt 1990-tal och samma rörelse uppåt längs kurvorna från mitten av 1990-talet. För samtliga branscher finns det också en tendens till förbättrad matchning mellan 2000 och 2001 vilket sammanfaller med den period då sektorerna, med undantag för delar av den offentliga sektorn, rapporterat minskad brist på arbetskraft.²⁴

SAMMANFATTNING

Sammanfattningsvis kan konstateras att bristen på arbetskraft har minskat under senare tid. Bristen på personal inom skolan, barn- och äldreomsorgen samt inom sjukvården är dock alltjämt omfattande och kommer troligtvis att tillta på sikt. Arbetskraftsbrist kan även komma att uppstå inom det tekniska och naturvetenskapliga området. Det reser frågor om bl.a. utbildningssystemets dimensionering och möjligheten till icke-inflationsdrivande relativlöneförändringar. Löneökningarna inom framförallt primärkommuner och landsting bedöms i huvudscenariot bli relativt höga under prognosperioden, vilket riskerar att leda till kompensationskrav från andra grupper på arbetsmarknaden. En annan aktuell fråga är i vilken utsträckning rekryteringssvårigheterna kommer att förvärras av en generell lagstadgad arbetstidsförkortning. Att genomföra en sådan kan vara olämpligt i ett arbetsmarknadsläge som präglas av brist på arbetskraft inom vissa sektorer. Även den demografiska utvecklingen kommer att bli en utmaning för arbetsmarknaden eftersom den arbetsföra befolkningen, enligt SCB:s prognoser, väntas minska runt nästa decennium.

Matchningen på arbetsmarknaden tycks ha försämrats under 1990-talet, men en viss förbättring verkar ha skett i början av 2000-talet. En illustration av matchningen på branschnivå uppvisar i stort sett samma mönster som på aggregerad nivå. En hög andel långtidsarbetslösa kan ha försämrat matchningsprocessen. Andelen långtidsarbetslösa steg också kraftigt i samband med 1990-talskrisen men har nu fallit tillbaka till ungefär samma nivå som i mitten på 1980-talet.

24 Notera att jämförelser av matchningen mellan olika branscher ska göras med försiktighet. Det finns t.ex. inget givet mått på den totala arbetskraften inom en viss bransch eller yrkeskategori, vilket gör det svårt att normalisera antalet arbetslösa och vakanser i diagram R25. Samma problem uppstår i diagram R24 där vakansstatistik jämförs med A-kassestatistik.